

הרב יעקב רבי

בגדר מצוות ידיעת התורה

בספר אור ישראל למרן הגרי"ס (ס"ו כז) כתב: "הנה במצוות תלמוד תורה יש בזה שני ענינים, אחד ללימוד התורה, שני ידיעות התורה. וכו' אולם הגדר השני במצוות תלמוד תורה הוא ידיעות התורה והוא מה שאמרו חז"ל בקידושין דף ל' 'ושננתם שיהו ד"ת מחודדים בפין שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו אלא אמור לו מיד שנא' אמר לחכמה אחותי את ואומר קשרם על לוח לבך וכו' ואומר חציך שנונים' וכו'". ובהמשך דבריו הרחיב הגרי"ס בחילוק הגדר בין מצוות תלמוד תורה למצוות ידיעת התורה. ובגדר דין ידיעת התורה כתב הגרי"ס ש"יסוד המצווה הזאת כולל שני פרטים אחד הידיעה לרכוש לו הבקאות בכל חלקי התורה שיהיה תלמודו שגור בפיו. שני הוא היכולת להתחכם בתורה לחדד השכל לשנונו ולהישירו שיוכל לישא וליתן במלחמתה של תורה לעקור הרים בפלפול" וביאר בהמשך דבריו ש"סוף התכלית של מצוות ידיעת התורה הוא להגיע למעלת הוראה בבחינה נעלה להורות הוראה לעצמו ולאחרים". וכן מבואר בשו"ע הרב הלכות תלמוד תורה (פ"א).

ויש להעיר דלכאורה דבר זה תמוה, דהנה לגבי זה שיש חיוב על כל אדם ללמוד את פסקי ההלכות הנוגעות למעשה, זה פשוט לכאורה וכפי המבואר בפסוק (דברים ה, א) "ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם", שהלימוד אמור להביא לידי שמירה ועשייה. אבל לומר שיש חיוב להגיע להוראה זהו חידוש עצום, וגם אין זה ביכולת כל אדם. ובעז"ה נברר במאמר זה שאכן דברי הגרי"ס והשו"ע הרב אינם ברורים בהחלט בסוגיא לענ"ד. וזה החיל.

המקור למצווה מ'ושננתם - שיהיו ד"ת מחודדים בפין' ודחייתו

המקור הידוע למצוות ידיעת התורה [וכפי שהביא הגרי"ס] הוא מדברי הגמ' (קידושין ל ע"א): "תנו רבנן: ושננתם - שיהיו דברי תורה מחודדים בפין, שאם ישאל לך אדם דבר - אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד, שנאמר: אמור לחכמה אחותי את וגו', ואומר: קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך, ואומר: כחצים ביד גבור כן בני הנעורים, ואומר: חצי גבור שנונים, ואומר: חציך שנונים עמים תחתין יפלו, ואומר: אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער".

אולם, יש להעיר על זה משני סיבות. דבר ראשון יש להעיר, שלכאורה אין ללמוד מגמ' זו גדר הלכתי, שהרי מימרא זו אגדה היא ואינה הלכה ואין למדים מן האגדות (ירושלמי פ"ב דפאה וסוף פ"ק דחגיגה), ובאמת הפוסקים הראשונים הלא הם הרי"ף והרא"ש לא הביאו גמ' זו בפסקיהם. אולם מלבד זה יש לדחות ראיה זו, שלכאורה אינה קשורה כלל לעניין זה של ידיעת התורה, ופירוש המימרא הוא שיש צורך ללמוד באופן שהדברים יהיו מיושבים וערוכים על לבו של האדם, כדי שיוכל להשיב מיד כאשר ישאלוהו בדבר הלכה. ואין בזה הוראה כלל על ידיעת

כל חלקי התורה אלא רק על החלקים הנוגעים להלכה. או על החלקים בתורה שכבר למד, שצריך ללמד באופן שיהיו מחודדים ומשוננים בפיו, כלומר שיש בזה הוראה על סדר וצורת הלימוד, ופשוט.

וראה שכן פירשו הראשונים, הנה רש"י (שם) כתב: "יהו מחודדין בפיך - חזור עליהם ובדוק בעומקם שאם ישאלך אדם לא תצטרך לגמגם אלא שתוכל לומר מיד". וכן פירשו בתוס' (שם): "אבל אם שואלים אותו דבר הלכה או שצריך ללמוד ממנו מסכ' צריך שיהיו מחודדים בפיו שלא יגמגם בדבר". וכן פירש המאירי (שם): "לעולם יהא אדם שוקד על תורתו עד שיהיו דברי תורה מסודרין בפיו שאם אדם שואלו דבר אל יגמגם אלא יאמר מיד וכל שעושה כן עליו נאמר לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער". וא"כ אין בזה הוראה כלל על לימוד כל חלקי התורה.

מקור למצווה מחיוב לימוד התורה לבנים

מקור נוסף למצוות ידיעת התורה נלמד מהחיוב של האב ללמד את בנו את התורה, דהחיוב על האב הוא ללמד את בנו בפשיטות את כל חלקי התורה שהאיש הישראלי מחויב לדעת.

כך מבואר בבבלי קידושין ל ע"א: "עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה? אמר רב יהודה אמר שמואל: כגון זבולון בן דן, שלימדו אבי אביו מקרא ומשנה ותלמוד, הלכות ואגדות. מיתבי: למדו מקרא - אין מלמדו משנה; ואמר רבא: מקרא - זו תורה! כזבולון בן דן ולא כזבולון בן דן, כזבולון בן דן - שלמדו אבי אביו, ולא כזבולון בן דן - דאילו התם מקרא, משנה ותלמוד, הלכות ואגדות, ואילו הכא מקרא לבד".

וכן פסק הר"ף (שם יב ע"א מדפי הר"ף): "עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה תא שמע דתניא למדו מקרא אין מלמדו משנה ואמר רביאבא מקרא זה תורה". והרמב"ם בהלכות תלמוד תורה פרק א כתב: "נשים ועבדים וקטנים פטורים מתלמוד תורה, אבל קטן אביו חייב ללמדו תורה שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם. ובה"ג כתב: "וחייב לשכור מלמד לבנו ללמדו". ובה"ז: "היה מנהג המדינה ליקח מלמד התינוקות שכר נותן לו שכרו וחייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה מקום שנהגו ללמד תורה שבכתב בשכר מותר ללמד בשכר, אבל תורה שבעל פה אסור ללמדה בשכר שנאמר ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' וגו' מה אני בחנם למדתי אף אתם למדתם בחנם ממני וכן כשתלמדו לדורות למדו בחנם כמו שלמדתם ממני, לא מצא מי שילמדו בחנם ילמדו בשכר שנאמר אמת קנה, יכול ילמד לאחרים בשכר תלמוד לומר ואל תמכור, הא למדת שאסור לו ללמד בשכר אף על פי שלמדו רבו בשכר".

מחלוקת הכס"מ והלח"מ בדעת הרמב"ם אם חייב האב ללמד את בנו תורה שבע"פ

ובדעת הרמב"ם, שכתב דיש חיוב על האב ללמד את בנו מקרא בשכר נחלקו המפרשים אם תורה שבע"פ חייב ללמדו מ"מ בחנם, או שאין חייב ללמדו כלל אלא רק מקרא. דהכס"מ (שם)

כתב: "ומשמע לי דמכאן ואילך אין חייב ללמדו אפילו בחנם". ואילו הלח"מ כתב: "ונראה דבחנם חייב ללמדו כדפרישית והוסיף הרמ"ה לומר דאפילו בשכר אם אפשר דלא דחיקא ליה שעתא חייב ללמדו הכל וכתבו הטור בהלכות ת"ת סימן א". ומתוך הכנה זו הקשה הלח"מ על הרמב"ם: "ותימה לי על רבינו דאם כן מאי הקשו בפ"ק דקדושין (דף ל') לשמואל דאמר כזבולון בן דן מברייטא דמלמדו מקרא אין מלמדו משנה כיון דלדידיה ע"כ מתוקמא ההיא ברייתא דדחיקא ליה שעתא א"כ נימא דמאי דאמר שמואל הוא לגברא דלא דחיקא ליה שעתא ולמה דחק ואמר כזבולון ולא כזבולון וצ"ע".

כלומר דמהגמ' מוכח דאין חיוב כלל על האב ללמד את בנו יותר ממקרא, אפילו לא בחנם, דאל"כ היו מחלקים כן בגמ' בפירוש.

הכרעת הטור והשו"ע על פי הרמ"ה שהאב חייב ללמד את בנו אף תורה שבע"פ

וזה באמת נראה פשוט בגמ' שהחיוב ללמד את בנו הוא מקרא בלבד, ובגמ' לא שמענו כלל יותר מזה^א. אולם, בפוסקים הכריעו שהאב חייב ללמד את בנו גם תורה שבע"פ. ראה בטור (יורה דעה הלכות תלמוד תורה סימן רמה): "היה מנהג בעיר שלוקח מלמד תינוקות שכר נותן לו שכר וחייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה ואינו חייב ללמדו בשכר משנה ותלמוד וכתב הרמ"ה ה"מ דלא איפשר ליה דדחיקא ליה שעתא אבל אם איפשר ליה חייב לאגמוריה משנה ותלמוד הלכות ואגדות". וכן פסק בשו"ע יו"ד סי' רמה: "היה מנהג בעיר שלוקח מלמד תינוקות שכר, חייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה. ואינו חייב ללמדו, בשכר, משנה וגמרא. והני מילי דלא אפשר, דדחיקא ליה שעתא, אבל אם אפשר ליה, מצוה לאגמוריה משנה וגמרא, הלכות ואגדות".

אולם, כפי שראינו אין בתלמוד מקור לזה וזהו חידושו של הרמ"ה מסברה.

הרחבה בגדר הדין בדברי השו"ע הרב

אולם, בדברי שולחן ערוך הרב (יורה דעה הלכות תלמוד תורה פרק א) הדברים התרחבו והשתנו עד בלי היכר. וז"ל: "כי מן התורה האב הוא חייב ללמד לבנו בעצמו או למצוא לו מלמד

א). וראה במהרש"א (שם) שהקשה על מה שאמרו בגמ' (שם): "אמר רב ספרא משום ר' יהושע בן חנניא, מאי דכתיב: ושננתם לבניך? אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם, לעולם ישלש אדם שנותיו, שליש במקרא, שליש במשנה, שליש בתלמוד". והרי החיוב על האב ללמד את בנו הוא מקרא בלבד, ו'ושננתם' מתייחס בפשוטו על החיוב שעל האב ללמד את בנו תורה, שהכתוב הוא 'ושננתם לבניך', וא"כ היאך למדו מזה על שילוש הלימוד (מקרא, משנה ותלמוד) כאשר החיוב על האב ללמד את בנו הוא מקרא בלבד? והמהרש"א כתב ליישב דמה שאמרו שהחיוב על האב ללמד את בנו מקרא הוא רק בבן בנו, אבל בבנו ממש יש חיוב ללמדו אף מקרא ומשנה. אולם, לכאורה תירוץ זה דחוק בגמ', והיישוב הפשוט יותר הוא שבאמת הלימוד של שילוש הלימוד מ'ושננתם' אינו דרשא גמורה אלא אסמכתא, וגם אין זה חיוב מוחלט אלא שכך הוא נכון לסדר הלימוד. והרי חז"ל ייחסו את שילוש הלימוד לאדם גדול ולא לתינוק, שהרי בתינוק אמרו בן חמש למקרא וכו'. ופשוט. וז"ל המהרש"א: "ויש לדקדק דמשמע דחייב אדם גם ללמוד עם בנו מקרא משנה ותלמוד דהא ושננתם לבניך כתיב ולעיל מקשינן בפשיטות לשמואל מברייטא דקתני למדו מקרא אין מלמדו משנה ויש ליישב דהך ברייתא דלעיל לא איירי אלא בבן בנו כדמסיק כזבולון בן דן ולא כזבולון כו' אבל בבנו חייב ללמדו מקרא משנה ותלמוד כדמוכח הכא אבל הרא"ש לא כ"כ אלא דבבנו נמי אינו חייב ללמדו רק מקרא ודו"ק".

שילמדנו כל התורה כולה ואם אינו מוצא בחנם אף על פי שהוא בעצמו אינו יכול ללמוד ואפילו אינו יודע ללמוד כלל בעצמו חייב הוא מן התורה לשכור לו מלמד שילמדנו היטב לידע כל התורה שבכתב ושבע"פ כולה. דהיינו תנ"ך וכל הלכות פסוקות של כל התורה עם הטעמים כי הן הן פירוש התרי"ג מצוות שבתורה ודקדוקיהם בכל פרטיהם ואף שיש בהן חלוקי דעות הרי אלו ואלו דברי אלהים חיים ואפילו המצוות שאין נוהגות עכשיו וגם ללמוד כל דברי חכמים שהסמיכום על מדרש הפסוקים שהן ההגדות שנאמר כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת ודרשו חכמים שלא תאמר למדתי הלכות די לי תלמוד לומר כל המצוה למוד הלכות ואגדות ומדרש שהוא התלמוד שמפרש טעמי ההלכות שבמשניות וברייתות ומקורם בדרשות הפסוקים שבתורה וההלכות שאין להן דרשה בפסוקים הן קבלה הלכה למשה מסיני או מסברא והכל ניתן למשה מסיני וכן דברי חכמים שהסמיכום על מדרש הפסוקים שהן ההגדות כמו שדרשו חכמים על פסוק ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם ומכל מקום לימוד ההלכות קודם ללימוד ההגדות.

וכן אמרו חכמי האמת שכל נפש מישראל צריכה לבא בגלגולים רבים עד שתקיים כל התרי"ג מצוות במעשה דבור ומחשבה ודיבור ומחשבה הוא לימוד הלכותיהן על דרך שאמרו חכמים על פסוק זאת תורת החטאת וגו' שכל העוסק בתורת חטאת כאילו כו' ועוד אמרו חכמי האמת שכל נפש צריכה לתיקונה לעסוק בפרד"ס כפי מה שהיא יכולה להשיג ולידע וכל מי שיכול להשיג ולידע הרבה ונתעצל ולא השיג וידע אלא מעט צריך לבא בגלגול עד שישגי וידע כל מה שאפשר לנשמתו להשיג מידעת התורה הן בפשטי ההלכות הן ברמזים ודרשות וסודות כי כל מה שנשמתו יכולה להשיג ולידע מידעת התורה זהו תיקון שלימותה ואי אפשר לה להתתקן ולהשתלם בצרור החיים את ה' במקורה אשר חוצבה משם בלתי ידיעה זו ולכן אמרו חכמים אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו כדי שלא יצטרך לבא בגלגול לעולם הזה: סעיף ה: ואל יאמר האדם איך אפשר ללמוד כל התורה שבעל פה כולה הרי התורה אין לה קץ ותכלית כמ"ש לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד ונאמר ארוכה מארץ מדה וגו' כי באמת ההלכות הנגלות לנו ולבנינו יש להן קץ ותכלית ומספר וכן המדרשים שנתגלו לנו.

רק שהתורה מצד עצמה אין קץ ותכלית אפילו לפשטי דרשותיה הצפונים בה ורבי עקיבא היה דורש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות ולא הגיע לתכלית דרשותיה עדיין וכן אין קץ ותכלית לעומק טעמי ההלכות והפלפול בטעמיהן ובדרשותיהן במדות שהתורה נדרשת ועל ידי זה יתחדשו ג"כ חידושי הלכות לאין קץ ותכלית למי שזוכה לזה אחר שגמר תחלה כל התורה שבעל פה המסורה לנו ונגלות לעין כל כמו שאמרו חכמים ליגמר אינש והדר ליסבר שהוא עיון בעומק הטעמים וכמו שיתבאר עכ"ל השו"ע הרב.

דברי הערוך השולחן ביחס לשיטת השו"ע הרב

ובצדק העיר ע"ז בעל הערוך השולחן (יורה דעה סימן רמה) ז"ל: "וכ"כ אחד מהגדולים בהל' ת"ת שלו [הגרש"ז] וביאר שם דזה שאמרו בקדושין [ל'] עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה

ומבואר שם דהחיוב הוא רק על מקרא ע"ש זהו מה שנצרך ללמדו בעצמו אבל לעולם החיוב הוא על האב ללמדו גם משנה וגמ' רק לא בעצמו אלא יוליכנו ללמד והביא ראיה ממה שאמרו שם דהוא ללמוד ובנו ללמוד דאם בנו נבון ומשכיל יותר ממנו בנו קודמו ואי ס"ד דאין זה מצות עשה איך נדחה מצות ת"ת ידיה מפני בנו [שם בקו"א]: סעיף ד: ולענ"ד א"א לומר כן שהרי רש"י [ד"ה אינו מלמדו] ז"ל פי' להדיא וז"ל אינו מלמדו משנה אין חובת בנו עליו אלא במקרא מכאן ואילך ילמד הוא לעצמו עכ"ל וכ"כ הר"ן ע"ש הרי ביארו להדיא דיותר ממקרא אין החיוב על האב כלל רק עליו לבדו ככל המצות שבתורה וזה שאמרו הוא ללמוד ובנו ללמוד דכשבנו ראוי יותר ממנו בנו קודמו כבר פירש"י שם [כ"ט ב ד"ה אם היה] וז"ל ואין לו סיפוק נכסים שילמדו שניהם ילמוד בנו והוא יטריח אחר מזונות ויספיקנו עכ"ל הרי להדיא דבכה"ג לאו דווקא באב ובן דה"ה בשנים אחרים כהך דשמעון אחי עזריה [סוטה כ"א א] וכיששכר וזבולון דהשכר והמצוה הוא לשניהם בשוה דזה ילמוד וזה יפרנסו וכהא שבקש שבנא מהלל בסוטה שם ומה עניין זל"ו. עוד הקשה אותו גדול דאיך אפשר שהתלמוד יהיה כנגד הספרי שאמרה ושננתם לבניך אלו התלמידים ע"ש לא ידענא מאי קאמר מר ואדרבא מספרי ראיה לדברינו כשנדקדק מנליה להספרי דבניך הם תלמידים דילמא בניך ממש כמו בקרא דולמדתם אותם את בניכם אלא משום דלהספרי פשיטא ליה דאין על האב חיוב רק ללמד להבין מקרא ולא בשינון דשינון לא שייך רק במשנה וגמ' כמובן ולכן דרש דהכוונה על תלמידים כלומר דמי שהוא גדול בתורה וודאי חובה עליו להסביר תורת ד' לפני כל הרוצה ללמוד ואין זה עניין כלל לחיובי האב על דבן [וע"ש בקו"א בהגה"ה כמה נדחק בדברי רש"י והדחוקים מבוארים לכל מעיין ע"ש ודו"ק]: סעיף ה: אלא בירורן של דברים כך הוא לענ"ד דהנה הקטן פטור מכל המצות וגם האב אינו חייב שהקטן יעשה מצות דהא דקיי"ל שחייבין לחנך את הקטן זהו מדרבנן כמ"ש רש"י בספ"ג דסוכה אבל מן התורה אין שום חיוב לחנכו והרי אפילו קטן אוכל נבלות אין מצווין עליו להפרישו [יבמות קי"ד א] וא"כ מאי שנא דבלימוד התורה חייבתו תורה להאב ללמדו אמנם הטעם מובן דבשלמא מצות יקיים כשיגדיל אבל אם לא ידע בתורה כלל עד שיגדיל אז כשיגדיל יהיה כפרא אדם ויצא לתרבות רעה דבאין תורה אין מצות לפיכך חייבתו תורה ולמדתם אותם את בניכם להרגילו בתורה ולכן שאל הש"ס עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה וכו' כלומר דזהו פשיטא דמה שחייבתו תורה אינו מפני חיוב שעל הקטן שנאמר שמחוייב ללמדו כל התורה שהרי בקטן אין חיוב אלא הטעם כדי להרגילו בתורת ד' וא"כ פשיטא שא"צ כל התורה כולה ולזה אומר מקרא כלומר דכשמרגילו במקרא די וכשיגדיל ילמוד בעצמו משנה וגמ' כפירש"י והר"ן ולזה בא הספרי לומר דא"כ מאי זה דכתיב ושננתם לבניך הרי שינון הוא בהלכות ואין זה חיוב על האב כלל ולזה מפרש אלו התלמידים וכמ"ש וע' בסעי' ט"ו עכ"ל.

בירור מעוד ראשונים שהחיוב של האב ללמד את בנו הוא תורה בלבד

שוב חיפשתי בדברי הראשונים לעניין חיוב זה שעל האב ללמד את בנו, וראיתי במה שחיפשתי בדברי הראשונים שדיברו מעניין זה, וגראה שסברו שאין חיוב על האב כלל למד את

בנו יותר ממקרא. ראה פסקי רי"ד (קידושין ל ע"א): "עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה, אמ' רב יהודה אמ' שמואל כגון זבולן בן דן שלימדו אביו מקרא משנה תלמוד והלכות. פי' תלמיד היה ביניהם שכך שמו. מיתיבי למדו תורה אין מלמדו משנה. פי' אלא הוא ילמוד מעצמו. כזבולן בן דן ולא כזבולן בן דן, דאילו התם מקרא משנה תלמ' והלכות, ואילו הכא מקרא בלבד, ומאי כזבולן בן דן שלימדו אבי אביו". ובפסקי ריא"ז (קידושין פרק א - האשה נקנית): "אין אדם חייב ללמד את בנו אלא תורת משה מכאן ואילך הוא חייב [* על עצמו] לעסוק בתורה כל ימי חייו".

ובספר החינוך מצוה תיט: "וכן מענין המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה [קידושין ל' ע"א], עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה, אמר רב יהודה אמר שמואל כגון זבולן בן דן. פירוש, אדם שהיה בדורם ששמו כן שלימדו אבי אביו מקרא ומשנה תלמוד הלכות ואגדות. והקשו על זה בגמרא מה שהקשו, והיה התירוץ שהחיוב ללמד מקרא דהיינו תורה כמו שעשה אבי אביו של זבולן, ואף על פי שזבולן בן דן למדו אבי אביו יותר, ומי שהוסיף על חיוב המצוה כאבי אביו של זבולן בן דן תבא עליו ברכה".

אולם, המאירי הוסיף (קידושין ל ע"א) שיש חיוב על הבן להוסיף וללמוד כפי רוחב לבו וישוב דעתו ז"ל: "אין האב חייב בלמוד תורת הבן אלא תורה שבכתב עד שידע ענין המצות ויקיים אותם כראוי ומכל מקום הוא חייב בעצמו להוסיף וללמוד כפי רוחב לבו וישוב דעתו".

מ"מ, מדברי הראשונים הללו נראה שהחיוב על האב ללמד את בנו הוא מקרא בלבד, וע"כ נראה יותר כפירוש הכס"מ בדעת הרמב"ם, שמקרא האב חייב ללמד את בנו אף בשכר אבל משנה אינו חייב אפילו בחנם.

והמשמעות העולה מכל הבירור הזה היא שלא ניתן ללמוד מגדר החיוב שעל האב ללמד את בנו, את מצוות ידיעת התורה שהזכיר בשו"ע הרב. שהרי כפי שראינו מלבד הרמ"ה כל הראשונים שעסקו בסוגיא זו לא פירשו לנו חידוש זה, הלא הם הרי"ף הרמב"ם הרא"ש הרי"ד הריא"ז החינוך והמאירי.

בירור שגם לפי פסק הטור והשו"ע אין מקור לחיוב ידיעת כל התורה

אולם, באמת גם לפי פסק השו"ע, שפסק שיש חיוב ללמד את בנו גם משנה וגמרא הלכות ואגדות "היה מנהג בעיר שלוקח מלמד תינוקות שכר, חייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה. ואינו חייב ללמדו, בשכר, משנה וגמרא. והני מילי דלא אפשר, דדחיקא ליה שעתא, אבל אם אפשר ליה, מצוה לאגמוריה משנה וגמרא, הלכות ואגדות". נראה דעדיין אין ללמוד מזה לחיוב מצוות ידיעת התורה, שיש לומר דוודאי על האב יש חיוב ללמד את בנו כמה שיותר, כדי שיגדל להיות עובד ה' ומקיים מצוותיו, וככל שהאדם יודע יותר חלקים בתורה הרי הוא קרוב יותר למטרה זו, וכפי שאמרו חז"ל (אבות פ"ב מ"ה) "ולא עם הארץ חסיד". וודאי ככל שהאדם יודע יותר חלקים בתורה כן הוא יבין יותר את רצון ה' וכן יקל עליו יותר להתקרב לה' ולקיים מצוותיו. וגם התורה מצד עצמה מטהרת ומקדשת את האדם, וככל שיש באדם יותר תורה, כן הקדושה והטהרה שלו יותר גדולים. אולם, מ"מ אין זה מצד החיוב של ידיעת התורה

אלא מצד החיוב שעל האב לחנך את בנו לתורה ומצוות עד היכן שידו מגעת. והרי ברור שגם אם אין אנו סוברים ומקבלים את החידוש של השו"ע הרב בגדר מצוות ידיעת התורה מ"מ אין אנו חולקים על המעלה העצומה שיש בידיעת כמה שיותר חלקים מהתורה. ובחז"ל גם ניתן למצוא מקורות על העונש שיינתן על מי שיכול היה ללמוד חלקים נוספים בתורה שלא למדם². אבל מ"מ אין ללמוד מזה על גדר הלכתי של חיוב על כל איש מִישראל לדעת את כל התורה כולה, וודאי לא כפי שפירש בעל השו"ע הרב את הגדר של מהו כל התורה כולה, שזה דבר שקשה לומר שיש חיוב על כל איש מִישראל לדעת כל הדברים האלו.

[ובאמת גם בעל השו"ע הרב כתב הלכות תלמוד תורה פרק ג': "וכל זה בתלמיד חכם שלמד או שדעתו יפה ומצליח בתלמודו ויוכל להיות תלמיד חכם ללמוד כל התורה שבעל פה מהתלמוד והפוסקים כמו הרא"ש וב"י. אבל מי שלא הגיע למדה זו שיוכל ללמוד טעמי ההלכות ומקורן ואפילו בלימוד המביא לידי מעשה לבדו רק הלכות פסוקות לבדן אף אם יעשה תורתו קבע מחמת קוצר דעתו ונקרא בור וכמו שאמרו על פסוק אדם אחד מאלף מצאתי אלף נכנסים למקרא יוצאים מהם מאה מאה נכנסים למשנה כו' אינו חייב לחיות חיי צער ולעשות מלאכתו עראי כדי להרבות בלימוד שאינו מבין על בוריו שהוא לימוד ההלכות בלי טעמים כמו שנתבאר

(ב). מדרש משלי (בוכר) פרשה י': "אמר ר' ישמעאל בוא וראה כמה קשה יום הדין שעתידי הקדוש ברוך הוא לדון את כל העולם כולו בעמק יהושפט בזמן שתלמידי חכמים באים לפניו ואומר לכל אחד מהם כלום עסקת בתורה, אמר לו הן, אומר לו הקדוש ברוך הוא הואיל והודית אמור לפני מה שקרית, ומה ששנית בישיבה, ומה ששמעת בישיבה, מכאן אמרו כל מה שקרא אדם יהא תפוש בידו, ומה ששנה כמו כן, שלא תשיגהו בוושה ליום הדין, מכאן היה ר' ישמעאל אומר אוי לה לאותה בוושה, אוי לה לאותה כלימה, ועל זה בקש דוד מלך ישראל בתפלה ובתחנונים לפני המקום ואמר ה' בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה (תהלים ד), בא לפניו מי שיש בידו מקרא ואין בידו משנה, הקדוש ברוך הוא הופך את פניו ממנו, ושרי גיהנם מתגברים בו כזאבי ערב, ונוטלים אותו ומשליכין אותו לתוכה. בא לפניו מי שיש בידו שני סדרים או שלשה, או הקדוש ברוך הוא אומר לו בני כל ההלכות למה לא שנית אותם, ואם אומר הקדוש ברוך הוא הניחוהו, מוטב, ואם לאו עושין לו כמדת הראשון. בא לפניו מי שיש בידו הלכות, הקדוש ברוך הוא אומר לו בני תורת כהנים למה לא שנית, שיש בה טומאה וטהרה, וטומאת שרצים, וטהרת שרצים, טומאת נגעים, וטהרת נגעים, טומאת נתקים ובתים, טהרת נתקים ובתים, טומאת זבים ולידה, וטהרת זבים ולידה, טומאת מצורע וטהרתו, סדר ווידוי יום הכפורים, וגזירות שוות, ודיני ערכים, וכל דין שדנו ישראל לא דנו אלא מתוכו. בא לפניו מי שיש בידו תורת כהנים, אומר לו הקדוש ברוך הוא בני חמשה חומשי תורה למה לא שנית, שיש בהם ק"ש ותפילין ומזוזה. בא לפניו מי שיש בידו חמשה חומשי תורה, אומר לו בני למה לא למדת הגדה ולא שנית, שבשעה שחכם יושב ודורש אני מוחל ומכפר עונותיהם של ישראל, ולא עוד אלא בשעה שעונין אמן יהא שמיה רבא מברך, אפילו נחתם גזר דינם אני מוחל ומכפר להם עונותיהם. בא לפניו מי שיש בידו הגדה, אומר לו הקדוש ברוך הוא בני תלמוד למה לא שנית שכל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא (קהלת א ז), זה התלמוד שיש בו חכמות הרבה. בא מי שיש בידו תלמוד, הקדוש ברוך הוא אומר לו בני הואיל ונתעסקת בתלמוד, צפית במרכבה, צפית בגאווה שאין הנייה בעולמי אלא בשעה שתלמידי חכמים יושבים ועוסקים בתורה מציצין ומביטין ורואין והוגין המון התלמוד הזה, כסא כבודי היאך הוא עומד, רגל הראשונה במה היא משמשת, שנייה במה היא משמשת, [ג' במה היא משמשת, ד' במה היא משמשת], חשמל היאך הוא עומד, ובכמה פנים הוא מתהפך בשעה אחת, לאי זה רוח הוא משמש, הבקר היאך עומד, כמה פנים של זוהר נראין בין כתפיו, לאיזה רוח משמש. [כרוב היאך הוא עומד, לאי זה רוח הוא משמש]. גדולה מכולם עיון כסא הכבוד היאך הוא עומד, עגול הוא כמין מלבן, ומתוקן הוא, כמה גשרים יש בו, כמה הפסק בין גשר לגשר, וכשאני עובר באי זה גשר אני עובר, ובאי זה גשר האופנים עוברים, ובאי זה גשר הגלגלים עוברים. גדולה מכולם מצפורני ועד קדקדי, היאך אני עומד, כמה שיעור בפסטי דיד, וכמה שיעור אצבעות רגלי. גדולה מכולם כסא כבודי היאך הוא עומד, לאי זה רוח הוא משמש, באחד בשבת לאיזה רוח הוא משמש, בשני בשבת לאיזה רוח הוא משמש, בשלישי בשבת לאיזה רוח הוא משמש, ברביעי בשבת, בחמישי בשבת, בששי בשבת, לאיזה רוח משמשין, וכי לא זהו הדרך, זהו גדולתי זה הדר יפיי שבני מכירין את כבודי במדה הזאת, ועליו אמר דוד מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנייך. מכאן היה ר' ישמעאל אומר אשרי תלמיד חכם שהוא משמר תלמודו בידו, כדי שיהא לו פתחון פה להשיב ליום הדין לפני בוראו, לכך נאמר אורח לחיים שומר מוסר, אבל אם עזב תלמודו והניחו, משיגו בוושה וכלימה ליום הדין לכך נאמר ועזוב תוכחת מתעה, אמר ר' בנאה שהקב"ה מרחיקו מלפניו".

למעלה וגם עתיד לשכחו אלא אם כן עושה במדת חסידות ואהבת התורה. אבל מן הדין יוצא ידי חובתו בקביעות עתים לתלמוד תורה לקיים מה שכתוב והגית בו יומם ולילה בקביעות עתים ביום ובלילה בכדי ללמוד ולזכור היטב לימוד המביא לידי מעשה בלבד שהוא חובה על הכל דהיינו השולחן ערוך מהלכות הצריכות לכל אדם לידע אותן בלי שאלת חכם ולימוד בהגדות ומדרשים או ספרי מוסר שנבנו על מדרשי חכמים שדבריהם תורה וקבלה ולא שכל אנושי כמו שנתבאר למעלה"].

הערה נוספת על הדברים מדברי התוס'

ויש להעיר עוד על מצוה זו של ידיעת התורה ממה שמבואר בתוס' (מנחות צט ע"ב) על מה שאמרו בגמ' (שם): "תנא דבי ר' ישמעאל: דברי תורה לא יהו עליך חובה, ואי אתה רשאי לפטור עצמך מהן". ז"ל התוס': "לא יהו עליך חובה - כאדם שיש לו חוב ואומר מתי אפרענו ואפטר כך לא יאמר אשנה פרק אחד ואפטר שאי אתה רשאי לפטור את עצמך מהן כך פירש בקונטרס עוד יש לפרש לא יהו עליך חובה שלא תעסוק אלא בהן ואי אתה רשאי לפטור עצמך מהן שלא תעסוק בהן כלל אלא יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ אי נמי לא יהו עליך חוב ללמוד כל התורה כדתנן במסכת אבות (פ"ב מט"ז) לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל".

הרי שבפירוש האחרון פירשו התוס' שאין חיוב ללמוד את כל התורה. אמנם אין אנו רשאים לפטור עצמנו מזה, אבל אין זה בגדר חיוב, וזה כמש"כ.

מסקנה

ולכן נראה שהחיוב שיש על כל איש מישראל הוא לדעת את התורה שבכתב וזהו חיוב ברור על כל איש מישראל. ושאר חלקי התורה החיוב בזה משתנה מאדם לאדם, וכפי שכתבנו לגבי מצוות תלמוד תורה, וכל אדם באשר הוא מוטל עליו כמה שיותר לדעת חלקים נוספים בתורה כפי שידו מגעת.

ולעניין עצם ההגדרה שהגדיר בעל השו"ע הרב את ידיעת כל התורה כידיעת כל דברי חז"ל, ומדבריו עולה שזה כל מה שנתבאר בספרים מזמן חז"ל, הלא הם התלמוד בבלי והירושלמי תורת כהנים מכילתא ספרי וספרא וכן כל שאר המדרשים רבה ותנחומא וכו'. יש להעיר שלכאורה מה סברא יש בזה, שאם באנו להתייחס לכל התורה כפי שהיא הגיעה לידינו א"כ למה נעצור בחז"ל? והרי בדברי הראשונים נתבארו הרבה דברים חדשים שלא היינו יודעים אותם מדברי חז"ל בלבד. וכן הרבה תקנות נתקנו אחרי זמן חז"ל ועד ימינו ממש הרבה בירורים חדשים נתבררו בספרי הפוסקים וגם בעלי הדרשות וכו' וכמובן שאין לדבר סוף. ונראה שמסיבה זאת באמת גדר בזה בעל השו"ע שרק דברי חז"ל יש עלינו חיוב לדעת מצד מצוות ידיעת כל התורה. אולם, באמת זה אינו מובן שהרי בדברי חז"ל יש הרבה דברים שלכאורה אינם נוגעים לדינא, וגם הרבה מדבריהם עוסקים במציאות שכבר לא היתה קיימת לאחר זמנם. ואם כי באמת דברי חז"ל הם השורש והפינה לכל בירור תורני וודאי שיש תועלת בידיעת כל דברי

חז"ל, אבל קצת תמוה להגדיר את גדר המצווה באופן הזה, ובפרט שהרי בזמן חז"ל הרי מסתבר שכל התורה לא כללה את כל מה שנאמר בזמנם. ואם יש בזה חיוב הלכתי וודאי שיהיה לזה גדר מסויים, וצריך להגדיר בזה גדר שתואם לכל התקופות מימות משה רבינו ועד סוף כל הדורות, וככל מצווה. ותמוה לומר שבמצווה זו עד ימות חז"ל בכל דור נשתנה הגדר ומימות חז"ל נקבע שהגדר הוא לדעת כל דברי חז"ל עם התורה שבכתב.

ולכאורה, אם כבר נקבע בזה גדר, נראה שיותר נכון לומר בזה שחיוב ידיעת כל התורה הוא ידיעת התורה שבכתב עם ידיעת יסודי ההלכות של התורה שבע"פ, וזה כל פסקי ההלכות של התורה שבע"פ, שהרי כפי הנראה בזמן יהושע בן נון כדי להקיף את כל התורה (הנגלה) באופן כללי מ'למעלה', היה צריך ללמוד את ספר התורה, ועל המצוות שכתובות שם היו כמה מסורות בע"פ הן בפרשנות והן באופן עשיית המצווה. כמובן, שהייתה אפשרות להעמיק עוד ועוד, אבל לימוד התורה באופן כללי היה נתון יותר לכללי המצווה, ולא לפרטים ולפרטי הפרטים, כמובן שמתוך הידע הברור בכללים ובגופי המצווה וסברותיהם רעיונותיהם וטעמיהם, היה ברור גם באופן כללי מה הם הדינים בפרטים.

ולכן נראה לענ"ד שגם בהגדרת הגדר של ידיעת כל התורה יותר נכון יהיה להגדיר את זה כהקפת כל החלק ההלכתי הכללי של התורה, אפילו בלי להיכנס לפרטי פרטים.

אולם, היום צורת הלימוד לכאורה היא במבנה שמכביד ומקשה, ורק מזיק לידיעת התורה בצורה ברורה, כיון שהעיסוק מתחיל מיד בדיון על פרטים ופרטי פרטים, ויש חוסר סדר גדול במבנה ובסדר של התורה כפי הצורה הרגילה הנלמדת כיום. מה שנראה לכאורה הוא שידיעת התורה במושגים של היום, זה ידיעת התנ"ך בצורה טובה עם זכירת המצוות כולם, וכלליהם כפי הנמצא במשניות³. ואולי אפי' לא צריך לדעת את כל הפרטים ופרטי הפרטים הנזכרים בתלמוד, וודאי שלא בספרים היותר מאוחרים כדי להיחשב באופן כללי כיודע את התורה, כמובן שככל שהידע הוא יותר גדול, ידיעת התורה היא באיכות גבוהה בהרבה, ויש רמות בידיעת התורה אבל באופן כללי כך לכאורה נראה. וצריך עוד לעיין בזה הרבה.

ונראה שזהו חלק מהסיבות למה שאמרו חז"ל (אבות פ"ה משנה כא): "בן חמש למקרא בן עשר למשנה בן חמש עשרה לגמרא". שיש סדר בדברים. קודם כל ידיעת התורה באופן כללי היינו

ג). כמובן שמשניות הכוונה פסקי ההלכות לפי המקובל על הפוסקים פחות או יותר כלומר ידיעת ההלכות הנהוגות למעשה, מה שקשה במשניות של ר' יהודה הנשיא הוא שהרבה דברים איננו עושים כפי הנכתב במשניות. אולי קיצור ספר משנה תורה להרמב"ם. העירוני על פי מה דקיי"ל "אין למדים הלכה מפי משנה" (בבא בתרא קל ב, לגירסת יד רמ"ה שם; רי"ף עירובין מג א, ויבמות מט א; רש"י סנהדרין ק ב ד"ה רבא, ספר כריתות יג ב ד"ה ת"ל, ונדה ז ב ד"ה הא קמ"ל), והמורים הלכה מתוך משנתם מבלי עולם הם (סוטה כב א), שכיון שאין יודעים טעמי המשנה פעמים גורמים שמדמים לה דבר שאינו דומה, ועוד שיש משניות הרבה שאמרו שלדעת יחיד הן ואין הלכה כמותן, ועוד שאינם יודעים במחלוקת תנאים הראשונים הלכה כדברי מן, ומורים הוראות טעות (רש"י שם ד"ה שמורין), וכמה משניות יש שאין דבריהן מכוונים ותירצו בגמרא "חסורי מחסרא" או "הכא במאי עסקינן" וכיוצא, ולכן אין הוראה נכונה בדבר משנה (רש"י חגיגה י א ד"ה מהתלמוד. אולם יש לבאר זה שודאי אין למדין הלכה מפי משנה אינו קשור לענייננו שהרי המשניות שכיוונתי עליהם הם פסקי הלכה המקובלים למעשה על פי הפוסקים ולא משניות של ר' יהודה הנשיא שבו אמרו ששמא לא פסקו הלכה כמותו ולגבי מה שאין לדמות מילתא למילתא אה"נ ואף בלימוד הפוסקים בלא עיון בדבריהם אין לדמות מילתא למילתא והפוסק מתוך ספרי הפוסק בלבד אף הוא בכלל 'מבלי עולם'. ואעפ"כ אין זה סותר שידיעת הפוסק נחשבת כידיעת התורה שהרי לפסוק את הדין עצמו המבואר במשנה זה ודאי שמותר אם יודע שאין חולק על משנה זה.

התכנים והרעיונות, ולאחמ"כ המשניות, שהן פסקי ההלכות באופן תמציתי, ורק לאחמ"כ מגיע שלב התלמוד. וזהו שאמרו חז"ל (תלמוד בבלי מסכת תענית דף ז): "ריש לקיש אמר: אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כברזל - בשביל משנתו שאינה סדורה עליו, שנאמר והוא לא פנים קלקל. מאי תקנתיה - ירבה בישיבה, שנאמר וחילים יגבר. ויתרון הכשיר חכמה - כל שכן אם משנתו סדורה לו מעיקרא" וכתב ע"ז רש"י: "שלמודו קשה עליו כברזל - שקשה לו מרוב קושיות - בשביל משנתו שאינה סדורה לו, ואינו זוכר מה כתיב בה, ולפיכך אינו יודע לפרק, אי נמי שגורסה בטעות, פוטר על החיוב ומחייב על הפטור, ומקשי עלה מדוכתא אחריתי, והכי משמע קרא: והוא לא, שאינו יודע שמועתו - מפני שפנים קלקל, שקלקל במשנה שהיא קודם לגמרא. ירבה בישיבה - שיסדירו בני הישיבה משנתם, שנאמר וחיילים - בין תלמידים, שהן חיילות חיילות". והיינו שכאשר יש סדר והולכים לפיו מן הקל אל הכבד ומן הכללים אל הפרטים הדברים יכולים לחדור ללב, משא"כ כשכל הלימוד הוא בלא סדר כלל הרי שלמודו יהיה קשה עליו כברזל".

א"כ ראינו שכל הגדר שקבעו האחרונים במצוות ידיעת התורה אינו מוכרח מצד הסוגיות אולם גם אם נקבל את החיוב והמצווה בידיעת כל התורה אין הדבר קשה להשגה וביכולת כל איש מישראל לבא לידי מדה זו של ידיעת כל התורה, שהיא התורה שבכתב ופסקי ההלכות מהתורה שבע"פ. וכמובן שיש דרגות אין סוף בידיעת התורה ולא ראי זה כראי זה אבל הרמה המינימאלית בקיום מצווה זו הוא שייך בכל אחד.

